

A budapesti eucharisztikus világkongresszus (1938) zenéje*

A magyar katolikus egyház kiemelkedő eseményéről 1988-ban, a félévszázados évfordulón több lapunk is megemlékezett, sőt könyv is jelent meg róla¹, a rendezvények zenéjére azonban alig-alig utaltak ezek az íráások. Pedig zeneéletünk, elsősorban egyházi zenénk vonatkozásában igen jelentősnek kell tartanunk ezt az akkori nagy erőpróbát.

Papp Géza zenetörténész az
MTA Zenetudományi Intézeté-
nek ny. főmunkatársa.

A kongresszus előkészítését és megszervezését – az Előkészítő Főbizottság irányításával – 14 bizottság végezte. A zenei ügyeket a művészi bizottság keretén belül, *Harmat Artúr* elnökletével egy külön albizottság intézte, amelynek tagjai az *Országos Magyar Cecília Egyesület (OMCE)* tisztikarából kerültek ki. Maga Harmat Artúr az OMCE társelnöke volt. Az egyik alelnök, *Koudela Géza* mint előadó sokrétű, minden alkalomra kiterjedő, gazdag tervet dolgozott ki. Súlyos betegsége miatt azonban (amely 1939-ben korai halálához vezetett) a végrehajtásban már nem működhetett közre; de az „eucharisztikus himnusz” zenéjével mindenütt jelen volt a kongresszus rendezvényein. *Pantol Márton*, az egyesület központi igazgatója a szervezésben oroszlánrészt vállalt. *Bárdos Lajos* (a választmány és a művészi bizottság tagja) – mint látni fogjuk – zeneszerzőként, dirigensként és az ifjúsági együttesek szervezőjeként vette ki részét a munkából. Végül, de nem utolsó sorban meg kell említenünk *Werner Alajost*, aki a *Schola Cantorum Sabariensis* élén kapcsolódott be a kongresszus zenéjébe. Az eredeti elgondolás szerint a kongresszus és a Szent István-jubileumi év ünnepeseihez csatlakoztak volna a katolikus egyházi zene megújítására alapított nemzetközi társaság hangversenyei. Ez utóbbi megrendezését azért bízták ránk, mert 1936-ban a Majna melletti Frankfurtban a magyar egyházi zene meglepően nagy sikert aratott.² A rendezésre váró feladatok ismertetését *Koudela Géza* a következő sorokkal vezette be: „A XXXIV. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus, a Szent István Jubileumi Év és az Internationale Gesellschaft für Erneuerung der Katholischen Kirchenmusik (IGK) ünnep- és munkanapjai rendkívüli feladatok elé állítják a magyar egyházzenei rendet. Itt lesz a katolicizmus színe-java és ránk irányul az egész világ figyelme. Meg kell mutatnunk, hogy méltók voltunk a bizalomra, – sőt többet kell tennünk az eddigi kongresszusoknál, mert az utolsó évek óriási, impozáns nekilendülései, nemzetközi sikereink után többet is vár tőlünk – Föld és Ég!”³

* Az ismertetés eredetileg a kongresszus 50. évfordulója alkalmából készült. A *Teológia* című folyóirat egyházzenei mellékletének (*Musica Sacra*) szántam, de közlésére nem került sor. (P. G.)

¹ Gergely Jenő: *Eucharisztikus világkongresszus Budapest - 1938*. Budapest 1988. A legfontosabb cikket *Dorombly Károly* írta: „Világkongresszus Budapest - ötven év távlatából”, *Vigilia* 1988. 589-596; 676-682.

² Ld. *Magyar Kórus* 1936. december, 24. sz.

³ „A magyar egyházzenei rend erőpróbája”, *Magyar Kórus* 1937. április, 26. sz., 473*.

Sajnos, a nagyszabású elgondolások nem valósulhattak meg minden téren. A külpolitikai helyzet romlása miatt nem lehetett megrendezni a nemzetközi egyházzenei napokat; az osztrák és német katolikusok még a kongresszuson sem vehettek részt. A legszűkebb értelemben vett hivatalos rendezvények zenéjét illetően a legkínosabb volt *Kodály Zoltán* egyházi muzsikájának jóformán teljes kirekesztése, ami magyarázható ugyan, de semmiképpen nem volt menthető. A magyarázatot pedig abban találjuk, hogy egy évvel korábban súlyosan támadó cikk jelent meg sajtónkban azzal a vádaskodással, miszerint Kodály és Bartók lelkülete – és így zenéjük szelleme is – destruktív; ennek a kultúrbotránynak is beillő esetnek a hátterében éppen az ünnepségek egyik fő irányítója állott. A higgadt válassz, a külföldön is nagyra értékelt mesterek, jelen esetben elsősorban Kodály művészetének az egész nemzetre kiterjedő építő szándékát kidomborítva, természetesen nem maradt el.⁴

Az előkészületek során a tömegéneklésre alkalmas népekekből egységes énekrendet állítottak össze, amely nyomtatott formában eljutott minden egyházközséghez, a hitbuzgalmi egyesületekhez, egyházi szervezetekhez, iskolákhoz. Tanfolyam indult hitoktatók számára; ez biztosította, hogy a katolikus tanuló ifjúság is az akkor már hét éve használatban lévő *Szent vagy, Uram!* népepektár alapján egyforma szöveggel és dallammal tanulta meg az énekeket. A fővárosban 27 helyen, összesen mintegy 40 ezer diák részvételével, egyesített próbára is sor került. Sokat segített a *Magyar Kórus* hanglemzeakciója és a tömegénekek tanítása a rádión keresztül. „Akárhány helyen az egész falu összegyűlt a plébánosnál, kántornál, és kezükben az énekrénddel együtt énekeltek a mikrofonba éneklő Budai Szt. Cecília Kórusal.”⁵ A népeénekek kíséretét – templomon kívüli használatra – fúvószenekarra is meg-hangszerelték. A kispapok korális éneklését Werner Alajos tartotta kézben. Ez azt jelentette, hogy a műsorra tűzött gregorián dallamokat az ország valamennyi szemináriumában külön-külön át kellett vennie az énekesekkel. Ugyanígy járta végig a fővárosi egyházi énekkarokat Bárdos Lajos a többszólamú énekek egységes betanítása és végső kidolgozása érdekében.

Tekintsük most át a kongresszus műsorait: külön-külön a szertartások, a hangversenyek és az egyéb rendezvények zenéjét. A muzsika szolgáltatta ünnepélyes külsőségeket még az utóbbi csoport sem nélkülözhetette. Az ismételt visszatérő ének- és zeneszámok a következők voltak: harsonajelek (Sugár Viktor illetve Koudela Géza szerzeményei), az „Ecce Sacerdos” (Harmat Artúr, Koudela Géza, Werner Alajos és Halmos László kompozíciói), Koudela–Bangha: Kongresszusi himnusz, a magyar „Pápai himnusz” és a „Christus vincit” (Koudela letétjében). A hivatalos szertartások keretében helyet kapott a katolikus egyházi zene minden stílusrétege és fajtája: a gregorián korális, a népeének, a többszólamú – a cappella és hangszerkíséretes – kórusmuzsika.

Az anyanyelvű tömegéneklés uralkodott az áldozócütörtöki (május 26.) ifjúsági szentmisén: a Hősök terén és a városligeti tó lecsapolt medrében el-

⁴ „Konstruktív zeneművészet.” Melléklet a *Magyar Kórus* 27. számához (1937. október). A hivatalos rendezés és az új magyar zenei törekvések viszonyáról találó képet festett Rajeczky Benjamin cikke: „Két észrevétlen hangverseny”, *Magyar Kórus* 1938. 6sz, 31. sz., 589–590*.

⁵ Pantol Márton: „Népeének a kongresszuson”, *Magyar Kórus* 1938. 6sz, 31. sz., 592*.

helyezkedve mintegy másfélszázezer fiatal énekelt az előírt miseéneket (Kezdődik az ének) és oltáriszentségi énekeket. Ugyancsak népénekek csendültek fel a honvédség szentmiséjén, a férfiak éjszakai szentségimádásán és miséjén (május 27.), a zárőnnepség előtti körmeneten (május 29.), de a kongresszus egyik legnagyobb szabású rendezvényén, a május 26-i esti hajókörméneten is. Ez utóbbiról érdemes részletesebben szólnunk. A Margitszigetet megkerülő körmenetet a Duna két partján 10 km hosszúságban hatalmas tömeg (hazai és külföldi zárandokok, a főváros lakossága, hívők és közömbös érdeklődők sokasága) nézte végig s kapcsolódott be – ki-ki vallásának megfelelően – az elmélkedéseket felváltó közös éneklésbe. A parton felállított hangszórók a Zeneművészeti Főiskola nagyterméből Bárdos Lajos vezetésével a *Cecília Kórus* orgonakíséretes énekét közvetítették. Az így felhangzó énekeket a hangszórók körül csoportosuló templomi énekkarok (valamint világi kórusok) adták át a tömegeknek. A gregoriánum szerepe a pápai legátus, Eugenio Pacelli bíboros államtitkár, a későbbi XII. Pius pápa, ünnepi szentmiséjén (május 29., vasárnap) volt a legkiemelkedőbb. Az ordinárium tételeit Szent István-korabeli dallamokból válogatták ki, melyeket az ország papnövendékei, a Schola Cantorum Sabariensis, és a budapesti templomi énekkarok 1200 tagú egyesített kórusa adtak elő. A proprium liturgikus szövegei az Oltáriszentségről szóló votívmiséből kerültek ki: az introitus és a kommúnió ugyancsak koraliter hangzott el a kispapok ajkán, míg az alleluja és az offeratórium Bárdos Lajosnak ez alkalomra írt négyyszólamú vegyeskari kompozíciói voltak az egyesített énekkarok előadásában. Ugyancsak ez a monsteregyüttes adta elő Harmat Artúr „Pange lingua” motettáját is, az áldozás alatt pedig a szombathelyiek énekeltek (Victoria: Domine, non sum dignus; Casciolini: Sacris sollemniis). A felemelően szép és fegyelmezett éneklés a két dirigensnek, Bárdos Lajosnak és Werner Alajosnak volt köszönhető. Közreműködött még – mint más alkalommal is – a MÁV egyesített fúvószenekara (vez. Vágvolgyi József), úrfelmutatás alatt meg a Budavári Koronázó Főtemplom zenekarának tagjai *Sugár Viktor* vezetésével Vajdahunyad várának tornyából azokat a harsonajeleket adták elő, amelyek a római Szent Péter-bazilikában a szentatya miséin szoktak megszólalni. Liszt Ferenc egyházi zenéjét (Missa choralis, Ave verum) hallhatták – gregorián változó részekkel – a Szent István-bazilikában (május 25.) a kongresszus résztvevőieért mondott ünnepi szentmisén jelen lévők. A templom karnagya, Harmat Artúr vezénnyelt, *Szakolczay-Riegler Ernő* orgonált. Ugyanazon a napon engesztelő szentmise és ájtatosság is volt az Egyetemi templomban. A kiskunfélegyházi *Constantinum Leánynevelő Intézet énekkara* (vez. Zalai M. Terézia) Bárdos Lajos, Halmos László, Kertész Gyula valamint Kodály, Liszt, Menegali és Palestrina műveiből énekelte.

Különösen fölemelő élményben lehetett részük azoknak, akik részt vettek a keleti szertartású főpapi miséken, a május 27-i görög és a 28-i ósláv nyelven tartott istentiszteleteken a Bazilikában illetve az Erzsébetvárosi plébánia-templomban. Ez utóbbi helyen a magyar görögkatolikusok is tartottak ünnepi szentmisét május 25-én. A szertartások zenéjéről nem sokat tudunk. A műsorok, beszámolók szerint Logothetis Ducoudray Aranyszájú Szent János vegyeskari miséje és Boksay János húsvéti miséje hangzott el *Szemerszky János*

vezényletével; 28-án az ungvári teológusok énekeltek. A kongresszus befejezését úgy tervezték, hogy május 29-én, vasárnap a Bazilikától a Hősök teréig haladó körmenet után ünnepélyes hálaadó istentisztelettel zárul, amelyen a kispapok, valamint a fővárosi és környékbeli szerzetesiskolák egyesített gregorián kórusa működik közre. A szentségi énekeket éneklő hatalmas tömeg – a résztvevők létszámát mintegy hatszázezerre becsülték – órákon át vonult a kijelölt útvonalon, ám a záróaktust nagy felhőszakadás zavarta meg, ezért a *Te Deum* elmaradt. A pápai legátus zárószózata is csak a rádión keresztül hangozhatott el.

Az emlékezetes hangversenyek sora a bazilikai díszhangversennyel kezdődött (május 23.). Először mutatták be ekkor a magyar fővárosban Mozart 1776-ban komponált „*Litaniae de Venerabili Altaris Sacramento*” című művét (Esz-dúr, K. 243.); a *Palestrina Kórus* és az *Americana Liszt Ferenc zenekara Vaszy Viktor* vezényletével előadta még Beethoven Missa sollemniséből a Sanctus, Benedictus és Agnus Dei tételeket. Felcsendült Lisztnek egy motettája is, és a Koronázási miséből az offertórium *Lengyel Gabriella* hegedűművész nő szólójával. A magánszólamokat *Basilides Mária*, *Eyssen Irén*, *V. Kovács Ilonka*, *Réz Tilda*, *Laurisán Lajos* és *Mezey Zsigmond* énekelte. Az *esztergomi szeminaristák* gregorián korálisokat énekeltek (*Veni Creator*, *Adoremus in aeternum*, *introitus* és *alleluja* a pünkösdi miséből – vez. *Béres István*).

Hangversenynek tekinthetjük az *Éneklő Ifjúság* hódolatát a legátus tiszteletére az Ünnepi Csarnokban (a városligeti egykori Iparcsarnokban) rendezett üdvözlő esten (május 24.). A műsort két Liszt-mű, a *Tu es Petrus* és az *Ünnepi dal* keretezte. A legkisebbek karácsonyi énekeket adtak elő gyermekkari feldolgozásban, a nagyobbak népdalainkkal, s elsősorban magyar szerzők műveivel (Bárdos Lajos: *Három vitézi ének*, Kodály: *Lengyel László*, stb.) mutatkoztak be a nagyvilágnak mint a fővárosi elemi, polgári iskolák, gimnáziumok és egyházi tanítónőképzők növendékei. A zenei műsort Bárdos Lajos rendezte.

A másik ifjúsági hangverseny, a zeneakadémiai Kodály-est (május 27.) már nem tartozott a hivatalos rendezvények közé. „A kongresszusi hétről magáról – írta Kerényi György ismertetésében – úgyszólván teljesen kimaradtak Kodály egyházi művei, ezért a budapesti Éneklő Ifjúság elhatározta, hogy külön Kodály-estén mutatja be a legnagyobb magyar énekkari mester alkotásait.”⁶ Az iskolai kórusok műsorán egyházi és világi művek vegyesen szerepeltek: Jelenti magát Jézus, *Esti dal*, *Vízkereszt*, *Villó*, *Táncnóta*, *Lengyel László*, *Pange lingua*, *Harangszó*, *Ess, eső*, *Pünkösödölő*, és mások. Méltó befejezésül Bárdos Lajos „*A magyarokhoz*” kánont (Forr a világ) vezényelte. Méltányos és illő, hogy megemlítsük itt legalább azoknak a jeles karvezető tanároknak a nevét, akik már nincsenek közöttük: *Andor Ilona*, *Csorda M. Romana*, *Faragó Mária*, *Hidyné Gyulai Mária*, *Sztojanovits Adrienne*.

A hazai egyházi énekkarok közül kiemelt feladat jutott Werner Alajos szombathelyi fiúvegyeskarának. Nemcsak a liturgikus funkciókat látta el – így a hajókörmény és a záróünnepség alkalmából –, és a május 26-i papi gyűlésen adott műsort, de önállóan is bemutatkozott a külföldi vendégek

⁶ „Éneklő Ifjúság”, *Magyar Kórus* 1938. nyár, 30. sz., 570*.

előtt. Május 28-án a következő, 4–6 szólamú művek hangzottak el a Bazilikában: Palestrina: Laudate Dominum, O quantus luctus, Sacerdotes Domini, Credo a Missa Papae Marcelli-ből; Lassus: Velociter exaudi me; Victoria: Domine, non sum dignus, Sanctus a Missa IV. toni-ból; Ingegneri: Una hora, Velum templi.

Ugyanaznap az Operaházban részletek hangzottak el Liszt Krisztus-oratóriumából, a késő esti órákban pedig szabadtéri hangversenyt rendeztek a Hősök terén. Sajnos, az időjárás akkor sem kedvezett, s az eső miatt a műsorra tűzött zenekari számok (Beethoven: István király nyitány, Liszt: Les Préludes, Wagner: Parsifal nyitány) elmaradtak. A főbb kórusműveket (Kodály: Huszt, Jézus és a kufárok; Liszt: Istent zengi, Ünnepi dal; Wagner: Apostolok vacsorája) ifj. Lányi Ernő, Schnitzl Gusztáv, Ádám Jenő és Endre Béla vezényelte. (Utóbbi vezetésével a *Budai Dalárda* a május 27-i éjféli misén gregoriánt és motettákat, a Kodály-hangversenyen pedig egy másik kórus a „Karádi nótákat” énekelte.)

Az egyéb rendezvények közé sorolható a pápai legátus fogadtatása a Mátyás-templomban (május 23.), a kongresszus ünnepélyes megnyitása a Hősök terén (május 25.), az eucharisztikus papi gyűlés a Bazilikában (május 26.), három nemzetközi gyűlés (május 26., 27. és 28.) az Ünnepi Csarnokban, valamint ugyanott egyes csoportok (pl. a KALOT) gyűlései. Kiemelkedő zenei műsora csak a katolikus leányok gyűlésének volt (május 28.). Több mint 40 ezer résztvevő nézte és hallgatta végig a „Női szentek és az Eucharisztia” élőképeit Turnay Alice rendezésében. Budapesti iskolák növendékei mutatták be a tanítóképzők és leánygimnáziumok közös, 800 tagú énekkarának és a *Szent Lujza Intézet* 70 tagú zenekarának közreműködésével. Gregorián dalok (Adoro te devote, Assumpta est Maria), Bárdos Lajos és mások kórusművei hangzottak el.

Akik elkészítették a kongresszus zenei mérlegét, megállapíthatták, hogy (1) impozáns volt a százezres tömegek egységes éneke a Szent vagy, Uram! népénekár alapján; (2) addig még soha nem tapasztalt élményt nyújtottak az egységesített kórusok korális és többszólamú énekei; (3) az egyházi zene művelésének színvonala – akár a Bazilika énekkarára, akár a Palestrina Kórusra vagy a Schola Cantorum Sabariensisre gondolunk – külföldi vendégeink előtt is megütötte a mértéket. „Bátran elmondhatjuk, hogy az egységes magyar egyházi népéneknek sikerült megállnia a helyét. Ebben az országban ilyen nagy tömeg, ilyen nagy lelkesedéssel még soha nem énekelt.” (Egy áldozópap.)⁷ „Bebizonyosodott, hogy érdemes a népénekkel foglalkozni, rövid idő alatt is nagyszerű eredményeket lehet elérni. A népének a leghatásosabb lelképásztori eszközök közé tartozik; a kongresszus bensőséges hatásának megalapozásában elsődleges szerepe volt.” (Pantol Márton)⁸ „...a magyar egyházi zene vezetői és az a lelkes gárda, mely mögötte állt önzetlenül, az az 1700 énekes ott a Hősök terén élő hittel és szent lendülettel bebizonyította, hogy igaz, amit idáig csak kételkedve hittünk a gregoriántól. Most már tudjuk. A hitetlen Tamás nyomdokain fülünkkel hallottuk, szívünkkel éreztük, muzsikus

⁷ „Kongresszus után”, *Magyar Kórus* 1938. nyár, 30. sz., 561*.

⁸ I. m. *Magyar Kórus* 1938. ősz, 31. sz., 585*.

lelkünkkel megtapasztaltuk a gregorián ének fenségét, szépségét, erejét.” (Werner Alajos)⁹ „Sokszor hallottam egyházi zenét Rómában, Bécsben és mást. Hallottam a híres regensburgi énekkart. Meggyőződésem, hogy a kongresszus alkalmával megismert magyar szerzők a külföld legkiválóbb szerzőivel, az itteni énekkarok az ottaniakkal – legalábbis egyenrangúak! Más kongresszusokon is résztvett kollégáim is mind azt vallják, hogy ilyen jól megszervezett és ilyen komoly eredményeket felmutató zenei része még egy kongresszusnak sem volt. Köszönet érte a magyar egyházi zenészeknek!”¹⁰ A rendezőség nevében Mihalovics Zsigmond, az Actio Catholica igazgatója értékelte a muzikusok munkáját. „A *musica sacra* nemcsak *ancilla* volt ahhoz, ami a szemnek volt szánva. A hang volt, a ritmus, melynek erejével a kongresszus megszólalt, és szárnyra bocsátotta a szíveket feszítő hódolatát, áhítátát, örömét, diadalittasságát eucharisztikus Királyunk dicsősége felett.” „Fogadják az Előkészítő Főbizottság köszönetét és azt a kívánságát, hogy a harmonia sacra ügye buzgó és lelkes közreműködésükkel tovább fejlődjék, Isten dicsőségére s a magyar lelkek javára.”¹¹

A XXXIV. NEMZETKÖZI
EUCHARISZTIKUS KONGRESSZUS

ZENEI RENDJE

BUDAPEST, 1938. MÁJUS HÓ 23-30.

MUSICAL PROGRAMME OF
THE XXXIVTH INTERNATIONAL
EUCCHARISTIC CONGRESS

MUSIKALISCHES PRO-
GRAMM DES XXXIV. INTER-
NATIONALEN EUCHARISTI-
SCHEN KONGRESSSES

PROGRAMME MUSICALE DU
XXXIVÈME CONGRÈS EUCHA-
RISTIQUE INTERNATIONALE

PROGRAMME MUSICALE
DEL XXXIV. CONGRESSO
INTERNAZIONALE EUCHA-
RISTICO

ORDO MUSICAE
CONGRESSUS EUCHARISTICI INTERNACIONALIS XXXIV.

Kiadja a XXXIV. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus Előkészítő Főbizottsága.

⁹ „Visszapillantás – jövőbe nézés”, *Magyar Kórus* 1938. 6sz, 31. sz., 578*.

¹⁰ Léh Jakab: „A külföld szemével”, *Magyar Kórus* 1938. 6sz, 31. sz., 587*.

¹¹ „Zengjen hát a hálaének...”, *Magyar Kórus* 1938. 6sz, 31. sz., 577*. – Az idézeteken kívül felhasznált források: A XXXIV. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus zenei rendje; Kongresszusi emlék [a szerző megjelölése nélkül]; *Katolikus Kántor* 1938, 102–127.